

Цивільна безпека: Державне управління та кризовий менеджмент

№ 1 2023

Civil security: Public administration & crisis management

Заснований у 2021 році

Виходить 1 раз на рік

(з 2022 р.)

Засновник *Інститут державного управління та
наукових досліджень з цивільного захисту (ІДУ НД ЦЗ)*

Видавець *Інститут державного управління та
наукових досліджень з цивільного захисту (ІДУ НД ЦЗ)*

*Журнал зареєстровано у Мін'юсті України
Серія КВ № 24848-14788 Р від 30.04.2021 р.*

*Рекомендовано до видання рішенням Вченої ради ІДУ НД ЦЗ
(Протокол від 27.06.2023 р. № 6).*

У разі передрукування матеріалів письмовий дозвіл ІДУ НД ЦЗ є обов'язковим.

Адреса редакції:

04074, м. Київ, вул. Вишгородська, 21

Телефони:

(+38044) 430-02-85

<http://sbcs.idundcz.dsns.gov.ua>

E-mail : niv1966@ukr.net

© автори статей, 2023

© Інститут державного управління та наукових
досліджень з цивільного захисту, 2023

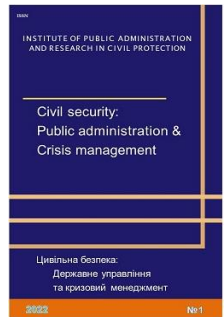

Civil Security: Public Administration and crisis management

journal homepage: sbcs.idundcz.dsns.gov.ua

УДК 378.016:81

Нестер Анатолій
nesteranatol111@gmail.com
ORCID iD 0000-0002-1276-6068
Романішина Ольга
o.v.romanishina@gmail.com
ORCID iD 0000-0003-2029-1004

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРИЗОВОГО ПЕРІОДУ

DOI:10.33269/sbcs.2023.1.79-97

Анотація. Стаття спрямована на виявлення сучасних проблемних питань під час навчання студентів спеціальності «Цивільна безпека» в умовах кризового періоду воєнного стану. Метою статті є розгляд окремих предметів загальної й професійно-орієнтованої підготовки та встановлення необхідних змін і доповнень матеріалу, його подавання та викладання з огляду на воєнний стан. Специфіка спеціальності полягає у підготовці майбутніх фахівців, здатних організувати та забезпечувати здійснення заходів цивільного захисту під час дії різноманітних надзвичайних ситуацій мирного та воєнного часу. Підготовка спеціалістів цивільної безпеки у сучасних умовах, що змінюються внаслідок російської агресії проти України, відбувається за нових викликів закладам вищої освіти, зокрема університетам, які готують спеціалістів у галузі цивільної безпеки. Стаття побудована у класичному стилі відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України до наукових статей. Спеціальність «Цивільна безпека» – одна з найперспективніших спеціальностей сучасності. Виклики сьогодення пов'язані з безпекою життєдіяльності, умовами праці, стихійним лихом, техногенними катастрофами, аваріями, надзвичайними ситуаціями воєнного характеру тощо. Саме з огляду на це фахівці з цивільної безпеки є популярними та запитуваними на ринку праці. Підготовка

фахівців цивільної безпеки кризового періоду потребує перегляду матеріалів та методів викладання загальних і фахових дисциплін та орієнтована на підготовку спеціалістів, які змогли б ефективно впроваджувати політику цивільної та промислової безпеки, охорони праці та співробітничати з державними органами управління та нагляду відповідно до вимог законодавчих, нормативних актів і міжнародних стандартів. Метою підготовки фахівців цивільної безпеки кризового періоду є реалізація функцій держави, що спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період. Фахівці цивільної безпеки мають отримувати під час навчання у закладах вищої освіти актуальні, змістовні та своєчасні теоретичні знання та практичні навички для набуття необхідних для виконання професійної діяльності загальних та фахових компетентностей. Під час підготовки фахівців з питань цивільної безпеки та охорони праці застосовуються методологічні підходи, визначені за допомогою смартметодик, які дають змогу поглибити навчання та прискорити входження в коло професійних обов'язків. Це забезпечить якість виконання різних аварійно-рятувальних, пошукових та інших невідкладних робіт зі збереження життя і здоров'я людей, які опинилися в небезпечній ситуації.

Ключові слова: цивільна безпека, охорона праці, виробництво, компетентності, результати навчання, кризовий період, смартметодика.

Вступ. Підготовка фахівців з цивільної безпеки в сучасному неспокійному світі є важливим елементом існування держави, її громадян та має сприйматись суспільством як важливий сектор підготовки людей для діяльності в кризовий та позакризовий період.

Цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий (кризовий та позакризовий) період.

Основними проблемами сьогодення є сталий розвиток громадської цивілізації. Початок ХХІ ст. характеризується різким загостренням соціально-економічної, екологічної та політичної ситуації в глобальних масштабах, що призвело до зростання кількості катастроф техногенного, природного, соціально-економічного та епідеміологічного походження. Водночас наслідки стихійних катастроф та аварій стають все більш небезпечними для населення, навколишнього середовища та економіки країн. Це зумовлено значним розширенням технологічних потужностей, збільшенням кількості хімічних, радіаційних, біологічних, вибухо- та пожежонебезпечних виробництв.

Від рівня професійної компетентності випускників спеціальності «Цивільна безпека», які працюватимуть за фахом в органах цивільного захисту, залежить вчасність, терміновість та якість виконання різних аварійно-рятувальних, пошукових та інших невідкладних робіт зі

збереження життя і здоров'я людей, які опинилися в небезпечній ситуації, зменшення обсягів витрат, спричинених аваріями та катастрофами. Випускники спеціальності «Цивільна безпека» мають отримати: фахові знання, вміння та навички для виконання робіт з усунення причин та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, швидкого ухвалення грамотних та сміливих рішень, рішучих та самовідданих дій; високий рівень фізичної підготовки для стійкості в роботі під дією несприятливих чинників, а також розвинути здатність діяти ефективно, злагоджено як поодинці, так і в команді, виконуючи свої функціональні обов'язки з дотриманням особистої та колективної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загострення міждержавних конфліктів та викликів, посилення воєнізованих конфліктів та терористичних загроз, масова міграція населення обтяжують проведення робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій. Отже, підготовка фахівців у галузі безпеки життєдіяльності та роль служб органів і підрозділів цивільного захисту потребує нового підходу, зважаючи на сьогоденні кризи.

Науковці А. Нестер, О. Романішина, Л. Мітюк наголошують на тому, що метою фахівців з питань цивільної безпеки та охорони праці є реалізація завдання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, включаючи участь у забезпеченні роботодавцем профілактичних та інших заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних факторів виробництва, запобігання надзвичайним ситуаціям, нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю персоналу, спричиненим умовами праці, та надання роботодавцю практичної допомоги у постійному вдосконаленні форм та методів профілактичної роботи у сфері цивільної безпеки та охорони праці (Нестер, 2021).

Науковці М. Козяр, А. Литвин зазначають, що критеріями готовності фахівців цивільного захисту до професійної діяльності в надзвичайних ситуаціях є ступінь сформованості професійних компетентностей – усвідомленого володіння змістом професійної діяльності, готовності швидко та якісно, індивідуально та в команді виконувати професійні функції в екстремальних умовах. Під час проведення практичних занять основна увага студентів має зосереджуватися на: виробленні сталих навичок поведінки з аварійно-рятувальними засобами, спецтехнікою та обладнанням; усвідомленні методів організації, проведенні й управлінні рятувальними роботами; напрацюванні різноманітних умінь і навичок,

доведенні прийомів роботи до рівня майстерності, а ухвалення правильних рішень – до автоматизму; підвищенні фізичної та психологічної підготовленості, зосередженості й удосконаленні швидкісної витривалості в різноманітних екстремальних і несприятливих ситуаціях; дотриманні правил і заходів безпеки під час пошукових, аварійно-рятувальних та інших робіт. Важливо, щоб практичні заняття були динамічними, містили елементи новизни й актуальності, раптовості, небезпеки, неоднозначності, високої складності, потребували високої швидкості та тривалих максимальних навантажень. Проведення виїзних практик, екскурсій, позааудиторних заходів, професійне спілкування й обмін особистим досвідом сприяють розвитку комунікативних навичок студентів, вихованню в них толерантності, моральності, життєвої активності (Козяр, 2017).

А. Нестер, О. Романішина, Л. Мітюк, О. Нікітін вказують, що упровадження компетентнісного підходу в освітньо-професійній програмі бакалавра цивільної безпеки та використання сучасних методологічних підходів до професійної підготовки забезпечать оволодіння професією майбутніх спеціалістів з охорони праці та їх професійну готовність до широкого розвитку виробничої та невиробничої діяльності в сучасних економічних умовах України (Нестер, 2022).

О. Повстин вважає, що важливим елементом змістово-технологічного блоку є матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу у ВНЗ: психолого-тренувальні полігони, багатофункціональні тренувально-тренажерні комплекси, смуги перешкод, траси-лабіринти, моделі споруд, транспортних засобів, спеціалізовані спортивні споруди, а також навчальні системи на основі ІКТ (матеріали віртуального університету, електронні підручники, комп'ютеризовані тренажери-симулятори віртуальної реальності, електронні лабораторні практикуми, тестові системи тощо) (Повстин, 2018).

Науковці О. Шароватова, А. Морозов зауважують, що форми та методи організації навчального процесу (ділові ігри, семінари, форуми, завдання з пошуку інформації, наукові доповіді, конкурси, моделювання ситуацій за умов невизначеності результатів, захист кваліфікаційної роботи), а також оцінювання результатів навчання за будь-якою з освітніх компонент, зокрема передбачає критерій щодо зрозумілості відповіді, логіки її побудови, комунікативної стратегії, переконливості й аргументації. Це дає змогу здійснювати відповідне оцінювання з позицій практичної реалізації таких здібностей

здобувачами під час контрольних заходів та аналізу їхніх характеристик після проходження практики (Шароватова, 2021).

Незважаючи на достатню кількість наукових праць у зазначеному напрямі, виникає потреба в розробленні цілісного підходу, що стане основою для ефективної організації навчального процесу з вивчення групи дисциплін професійної підготовки та сприятиме встановленню широких системних взаємозв'язків між окремими етапами підготовки майбутніх спеціалістів цивільної безпеки. Визначені підходи та сучасні події спонукають до практичного та теоретичного обґрунтування проблеми.

Мета статті. Покращення та доповнення матеріалів у викладанні окремих дисциплін професійної підготовки в умовах воєнного та кризового стану й можливі шляхи їх вирішення. Спеціальність «Цивільна безпека» – одна з найперспективніших спеціальностей сучасності. Виклики сьогодення пов'язані з безпекою життєдіяльності, умовами праці, стихійним лихом, техногенними катастрофами, аваріями, надзвичайними ситуаціями воєнного характеру тощо. Саме з огляду на це фахівці з цивільної безпеки є популярними та запитуваними на ринку праці. Зважаючи на це, підготовка фахівців цивільної безпеки кризового періоду потребує перегляду матеріалів та методів викладання загальних і фахових дисциплін та орієнтована на підготовку спеціалістів, які змогли б ефективно впроваджувати політику цивільної і промислової безпеки, охорони праці та співробітничати з державними органами управління та нагляду відповідно до вимог законодавчих, нормативних актів і міжнародних стандартів. Важливою складовою (що також має бути досліджена) під час підготовки фахівців з питань цивільної безпеки та охорони праці є комплекс методологічних підходів, які визначені за допомогою смартметодики, зокрема таких:

- системний підхід як спосіб вивчення, аналізу й узагальнення фактів і явищ у діалектичному процесі пізнання;

- компетентнісний підхід, спрямований на розвиток практичних умінь, формування навичок і набуття досвіду користування повним набором теоретичних знань на практиці;

- культурологічний підхід до підготовки майбутніх фахівців, де професійний розвиток особистості залежить і від ступеня сформованості в неї культури;

- діяльнісний підхід, основна ідея якого пов'язана не з безпосередньою діяльністю, а з діяльністю як засобом становлення та розвитку особистості;

- міждисциплінарний підхід, оскільки лише міждисциплінарність навчання уможливує формування в студентів цілісної картини світу;
- центрованого на студенті підходу до навчання, що полягає у максимальному передаванні ініціативи навчання безпосередньо студенту.

Методи дослідження. Для повного та успішного досягнення встановленої мети цього наукового дослідження в основу методологічного прийому покладено застосування загальнонаукових методів. Зокрема, використано емпіричний рівень пізнання, спостереження та порівняння, фундаментальні розвідки. Досліджено компетентності та результати навчання загальних та фахових дисциплін підготовки студентів спеціальності «Цивільна безпека», встановлено причини перегляду та доповнення матеріалу, що викладається, і методики викладання, подавання матеріалу в Хмельницькому національному університеті. Для узагальнення власного досвіду був вибраний метод контент-аналізу. Теоретичні методи дослідження – аналіз, синтез та узагальнення – застосовано для виокремлення проблемних питань в професійній підготовці майбутніх дослідників та запропоновані шляхи їх вирішення.

Результати дослідження. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 263 «Цивільна безпека» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти встановив інтегральну компетентність: «здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та проблеми, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, під час практичної діяльності або у процесі навчання, яка передбачає застосування теорій та методів проведення моніторингу, запобігання виникненню аварій, надзвичайних ситуацій, нещасним випадкам (на виробництві) і професійним захворюванням, оцінювання їх можливих наслідків».

Зауважимо, що дисципліни блоку професійної підготовки спеціалістів цивільного захисту є практико-орієнтованими, неінертними та потребують проявів самостійності, креативності майбутніх фахівців, збільшення кількості актуальних, проблемних завдань та ситуацій на заняттях. З огляду на це найбільш ефективним в освітньому процесі є програвання реальних ситуацій технології проєктної діяльності, ситуативні методи контекстного навчання, коли студент має надати самостійне рішення поставленого перед ним багатогранного професійно-орієнтованого завдання.

Важливу роль відіграє системний підхід, який дає змогу визначити перспективи навчання, його основні взаємодіючі компоненти з урахуванням провідних тенденцій суспільного розвитку; реальні потреби і можливості суб'єктів навчання, координацію таких великих систем, як освіта, наука і техніка; формування нової людини як громадянина,

особистості та фахівця. Системний підхід допомагає окреслити не лише кількісне, а й якісне зростання навчання загалом, оскільки дає можливість прогнозувати процеси з урахуванням вимог суспільства до освіти фахівців, якісних зрушень у науці.

Електронні освітні ресурси віртуального навчального середовища (Moodle), мультимедійні комплекси, комп'ютерні програми сприяють засвоєнню навчального матеріалу з професійної підготовки та дають можливість моделювати надзвичайні ситуації різного виду, аналізувати динаміку їхнього розвитку на основі компетентісного підходу. У контексті компетентісного підходу важливого значення набуває не інформованість студента, а вміння вирішувати проблеми, які виникають у життєвих та фахових ситуаціях, що дає змогу змістити акценти з процесу накопичення знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку у майбутніх фахівців на здатність практично діяти та творчо застосовувати набуті професійні знання і досвід у різних життєвих ситуаціях.

Практика встановлює доцільність застосовування комп'ютерних симуляторів різних катастроф та аварійних ситуацій на хімічно та радіаційно-, вибухо- та пожежонебезпечних об'єктах для навчання студентів розв'язанню завдань та ухваленню самостійних рішень в умовах кризового періоду, обмеження часу, невизначеності, швидкої та раптової зміни обстановки.

Унаслідок військових дій склалась нова критична ситуація, яка потребує перегляду робочих програм дисциплін відповідно до кризового стану. Викладено наше розуміння окремих програм, засвоєння навичок, яким раніше не приділялась належна увага. Важливу роль відіграє міждисциплінарний підхід, оскільки лише таке навчання уможливує формування в студентів цілісної картини світу. Міждисциплінарність наводить мости між різними науками, напрямками, об'єднує їх, не порушуючи елементів самостійності, унікальності, своєрідності.

Вивчення дисципліни «Правові основи цивільної безпеки працехоронної політики та охорони праці» дає можливість студентам опанувати та отримати такі компетентності, як здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні, здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, навички міжособистісної взаємодії, прагнення до збереження навколишнього середовища. В цьому напрямі має діяти центрований на

студенті підхід до навчання, що полягає у передаванні ініціативи навчання студенту. Крім того, основним напрямом взаємодії викладача і студента є розвиток професійної особистості, а знання, передбачені програмою, слугують інструментом, що розкриває особистісний потенціал студента. Викладач і студент взаємодіють так, щоб останній не тільки засвоїв певний обсяг навчального матеріалу, а насамперед зміг досягти самореалізації особистих можливостей.

До фахових компетентностей належать поняття функцій держави, форм реалізації цих функцій, правових основ цивільного захисту, охорони праці; дотримання основних принципів здійснення цивільного захисту та державної політики з питань охорони праці; здатність оперувати термінами та визначеннями понять у сфері цивільного захисту, охорони праці; основними положеннями вимог та правил стосовно проведення моніторингу, організування та впровадження заходів щодо запобігання, ліквідування надзвичайних ситуацій; здатність до застосування тенденцій розвитку техніки і технології захисту людини, матеріальних цінностей та довкілля від небезпек техногенного і природного характеру та обґрунтованого вибору засобів і систем захисту людини та довкілля від небезпек; здатність організувати нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної, промислової безпеки та охорони праці; здатність до оцінювання ризиків виникнення і впливу надзвичайних ситуацій на об'єктах суб'єкта господарювання та ризиків у сфері безпеки праці; здатність обґрунтовано вибирати та застосовувати методи визначення та контролю фактичних рівнів негативного впливу уражальних чинників джерел надзвичайних ситуацій на людину і довкілля; здатність до аналізу й оцінювання потенційної небезпеки об'єктів, технологічних процесів та виробничого устаткування для людини й навколишнього середовища; здатність організувати та проводити навчання для працівників підприємств, установ та організацій і населення щодо дій в умовах надзвичайних ситуацій.

Ця дисципліна забезпечує такі результати навчання: аналізування суспільних явищ і процесів на рівні, необхідному для професійної діяльності, знання нормативно-правових засад забезпечення цивільного захисту, охорони праці, питання нормативного регулювання забезпечення заходів у сфері цивільного захисту та техногенної безпеки об'єктів і територій; застосування отриманих знань правових основ цивільного захисту, охорони праці у практичній діяльності; пояснення вимог щодо убезпечення та захисту суб'єктів господарювання, положення й вимоги щодо безпечності, ідентифікації, паспортизації та

ведення реєстрів об'єктів підвищеної небезпеки та потенційно небезпечних об'єктів; організацію і проведення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, заняття з особовим складом підрозділу; донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідеї, проблеми, рішення та власний досвід у сфері професійної діяльності. Важливим елементом підготовки та сприйняття студентами є діяльнісний підхід, основна ідея якого пов'язана не з безпосередньою фаховою діяльністю, а з діяльністю як засобом становлення та розвитку особистості. У процесі діяльності формується фахівець, здатний робити вибір, оцінювати, конструювати такі види професійної діяльності, які відповідають сутності людини-спеціаліста, природним здібностям, задовольняють потребу в саморозвитку. Через діяльність і спілкування між студентами та викладачами навчальний процес проходить у формі практичної співдружності – того, хто навчає, і того, хто навчається.

Дисципліна закладає ази, поняття та визначення цивільної безпеки, охорони праці, працезахоронної політики та є основоположною для вивчення інших дисциплін професійної підготовки спеціалістів цивільного захисту.

Дисципліни професійної підготовки студентів за спеціальністю 263 «Цивільна безпека», освітньої програми «Охорона праці (за галузями)», такі як «Управління цивільною безпекою та охороною праці» та «Організація наглядової діяльності в сфері цивільної безпеки та охорони праці», перетинаються своїми фаховими компетентностями, а саме: усвідомлення функцій держави, форм реалізації цих функцій, правових основ цивільного захисту, охорони праці; дотримання основних принципів здійснення цивільного захисту та державної політики з питань охорони праці; здатність оперувати термінами та визначеннями понять у сфері цивільного захисту, охорони праці; основними положеннями, вимогами та правилами стосовно проведення моніторингу, організування та впровадження заходів щодо запобігання, ліквідування надзвичайних ситуацій; здатність до застосовування тенденцій розвитку техніки і технології захисту людини, матеріальних цінностей і довкілля від небезпек техногенного та природного характеру й обґрунтованого вибору засобів і систем захисту людини та довкілля від небезпек; здатність обґрунтовувати та розробляти заходи, спрямовані на запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, захист населення і територій від надзвичайних ситуацій, забезпечення безпечної праці та запобігання виникненню нещасних випадків і професійних захворювань; здатність організувати радіаційний, хімічний та біологічний захист населення, інженерне забезпечення процесу виконання аварійно-рятувальних робіт.

Саме кризовий період та воєнний стан в Україні потребують злагоджених дій, рішень і наказів органів державного управління та державного нагляду, зокрема з питань цивільної безпеки та охорони праці. Особливу увагу кризового та докризового періодів потрібно приділяти питанням навчання населення у сфері цивільного захисту, утворенню органами місцевого самоврядування консультаційних пунктів з цивільного захисту, забезпеченості укриття для населення у захисних спорудах цивільного захисту, порядку дій під час терористичної загрози, у режимах надзвичайного та воєнного стану.

Необхідно піднімати питання щодо реконструкції (модернізації) місцевих систем оповіщення, проведення евакуаційних заходів, засідань місцевих комісій з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій та інші вкрай важливі питання взаємодії та успішної діяльності територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту в умовах особливого періоду та воєнного стану.

Із уведенням воєнного стану в нашій країні було визначено, що першочерговим завданням є нормативно-правове регулювання питань цивільного захисту із зазначенням дій центральних і місцевих органів влади в умовах воєнного стану. Встановлено, що в майбутньому необхідно провести фундаментальні наукові дослідження щодо практичного впровадження вимог чинного законодавства у сфері цивільного захисту в умовах воєнного часу, здійснення державного управління у сфері цивільного захисту під час війни, функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Проведено аналіз змісту нормативно-правових документів, що регламентують функціонування єдиної державної системи цивільного захисту, та ухвалено дії в умовах воєнного стану. Зокрема, виділено питання розділення повноважень між центральними органами виконавчої влади в галузі цивільного захисту, роботи щодо цивільного захисту на термін дії воєнного стану; виконання державою міжнародних правових норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту; створення та використання за призначенням матеріальних резервів в умовах воєнного стану; створення добровільних формувань цивільного захисту, проведення протимінної діяльності; надання медичної та психологічної допомоги як населенню країни, так і рятувальникам (Бойко, 2022).

Згідно із Законом України № 234-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту та імплементації норм міжнародного

гуманітарного права у сфері цивільного захисту» від 9.07.2022 внесено зміни до Кодексу цивільного захисту України стосовно заходів цивільного захисту не тільки в надзвичайних ситуаціях мирного часу, а й під час та після «збройного конфлікту чи терористичних актів, проведення відновлювальних робіт, надання гуманітарної допомоги цивільному населенню».

Так, 15 березня 2022 року згідно із Законом України № 2132-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану» внесено зміни до Кодексу цивільного захисту України щодо встановлення додаткових завдань єдиної державної системи цивільного захисту у період відбудови держави, питання затвердження щорічного плану основних заходів цивільного захисту, в тому числі заходи у період відбудови після припинення воєнних дій, запровадження цільової мобілізації для ліквідації надзвичайних ситуацій державного рівня та їх наслідків, наслідків воєнних дій у відбудовний період. Встановлено нові додаткові завдання єдиної державної системи цивільного захисту у період відбудови.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій» від 29.07.2022 № 2486-IX внесено зміни до Кодексу цивільного захисту України стосовно розгляду Кабінетом Міністрів України проєкту переліку об'єктів, проєктна документація на будівництво яких повинна містити розділ інженерно-технічних заходів цивільного захисту.

Згідно із Законом у разі приведення єдиної державної системи цивільного захисту, її складових у режим підвищеної готовності, виникнення надзвичайної ситуації, введення надзвичайного стану та в особливий період захисні споруди цивільного захисту, споруди подвійного призначення, найпростіші укриття незалежно від форми власності повинні приводитись у готовність до прийому населення у термін, що не перевищує 24 годин, крім захисних споруд цивільного захисту, що перебувають у постійній готовності до використання за призначенням. Проголошено, що Державний нагляд (контроль) з питань цивільного захисту за додержанням та виконанням вимог законодавства у сферах пожежної та техногенної безпеки, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, за діяльністю аварійно-рятувальних служб здійснюється відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», Кодексу цивільного захисту України та інших законодавчих актів.

Усі нещодавно ухвалені положення законодавчих та нормативних документів ще глибше підкреслюють важливість оновленого підходу до підготовки фахівців з питань цивільного захисту населення, територій, навколишнього середовища, цілісності держави в умовах воєнних дій кризового стану, у відновлювальний період та будуть актуальними для вказаних фахових компетентностей і результатів навчання, що забезпечуються дисциплінами «Правові основи цивільної безпеки працехоронної політики та охорони праці», «Управління цивільною безпекою та охороною праці», «Організація наглядової діяльності в сфері цивільної безпеки та охорони праці».

Курси цих дисциплін забезпечуються текстовим матеріалом і документами, презентаціями та груповими задачами та завданнями. Під час практичних занять студентам надається можливість застосовувати отримані знання, вирішувати поставлені завдання та проводити обговорення в аудиторії тих чи інших тем і питань. Кожен висловлює свою думку з приводу тих чи інших положень та нововведень в законодавчих та нормативних документах з питань цивільної безпеки, охорони праці, оцінки, нормування небезпечних та шкідливих факторів від пожежі та методів захисту від них.

З огляду на євроінтеграційні прагнення нашої країни важливим є забезпечення студентів спеціальності «Цивільна безпека» формуванням іншомовної комунікативної компетенції. З цією метою студенти вивчають іноземну мову, що забезпечує відповідно до Стандарту вищої освіти загальні компетентності, такі як здатність спілкуватися іноземною мовою та здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, які досягаються вивченням іноземної мови, зокрема англійської. Це можна пояснити тим, що англійська – це мова міжнародної комунікації та спілкування. Володіння англійською мовою є професійною необхідністю, тому що фахівцям властива специфічна комунікація. Сьогодні володіння іноземними мовами – це ключ до успіху та нових можливостей, які відкриваються перед людиною та роблять її фізичний та духовний світ набагато яскравішим, цікавим, та в умовах глобалізаційних процесів, які відбуваються у сучасному світовому суспільстві, є просто необхідним компонентом професійної діяльності фахівця будь-якого рівня будь-якої сфери.

Володіння англійською мовою дає можливість досягати кращих можливостей, пов'язаних із професією за спеціальністю «Цивільна безпека»:

– знаходити та знайомитися з професійно-фаховою літературою мовою оригіналу;

- брати участь у міжнародних проєктах, конференціях, стажуваннях;
- безпосередньо проводити перемовини з іноземними партнерами;
- отримувати необхідну інформацію за спеціальністю на англомовних сайтах;
- спілкуватися без перекладачів, перебуваючи у відрядженні за кордоном.

Студенти другого (магістерського рівня) спеціальності «Цивільна безпека» вивчають іноземну мову за професійним спрямуванням. Професійна лексика тісно пов'язана із загальною лексикою, оскільки неможливо розмовляти, використовуючи лише професійний термінологічний набір. Для професійної діяльності фахівців з цивільної безпеки передбачається офіційний та діловий стиль англійської мови, наголошується на термінах державного управління та нагляду з питань цивільної безпеки та охорони праці, на правильності ведення ділової переписки, перемовин тощо.

Успішне вивчення англійської мови дає фахівцям найкращі перспективи та можливості в їх професійному зростанні. Комунікативні методи її вивчення реалізуються у сучасному методі викладання іноземної мови за професійним спрямуванням та націлені насамперед на практику спілкування. Під час комунікації англійською мовою, під час спілкування людей, складається текст. Використання під час заняття текстів з різних тем, що стосуються надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків аварій, стихійних лих, у мирний період, під час воєнного стану та період відновлення, дасть можливість покращити грамотність студентів, збільшити їх словниковий запас, стане стимулом необхідності вивчення і володіння англійською мовою та доступом до європейської культури, що забезпечить культурологічний підхід до підготовки майбутніх фахівців, де професійний розвиток особистості залежить і від ступеня сформованості в неї культури (Шестопалова, 2022).

Відповідно до культурологічного підходу доцільно спрямовувати зміст сучасної фахової підготовки на активне володіння студентом базовими культурними цінностями, традиціями народів, формами співробітництва народів та професійних спільнот, способами і методами діяльності, що ґрунтуються на національному й особистісному культурному досвіді, стилі життя.

Дисципліна «Системи контролю небезпечних та шкідливих виробничих факторів» є предметом фахової та професійної підготовки студентів за спеціальністю «Цивільна безпека».

Ця дисципліна забезпечує надання таких фахових компетентностей: здатність до застосування тенденцій розвитку техніки і технології захисту людини, матеріальних цінностей та довкілля від небезпек техногенного і природного характеру та обґрунтованого вибору засобів і систем захисту людини й довкілля від небезпек; здатність оперувати фізичними та хімічними термінами, розуміти сутність математичних, фізичних і хімічних понять та законів, які необхідні для здійснення професійної діяльності; здатність до оцінювання ризиків виникнення та впливу надзвичайних ситуацій на об'єктах суб'єкта господарювання і ризиків у сфері безпеки праці; здатність обґрунтовано обирати та застосовувати методи визначення й контролю фактичних рівнів негативного впливу уражальних чинників джерел надзвичайних ситуацій на людину і довкілля; здатність до використання основних методів та засобів управління, зв'язку та оповіщення під час загрози або виникнення надзвичайних ситуацій.

З огляду на умови воєнного стану встановлюються нові вимоги до потужностей та обсягів різноманітних систем контролю і моніторингу небезпечних факторів. Небезпечні чинники на підприємствах набули не тільки внутрішній характер, а і зовнішній, пов'язаний з вибухами та обстрілами виробничих підприємств, унаслідок чого відбувається руйнування будівель, споруд; розгерметизація ємностей з хімічними шкідливими речовинами, радіоактивними речовинами; розриви газо-, нафто-, водопроводів, ліній електропередач, мінування територій та інше. Усі подібні ситуації привнесли свої зміни до систем контролю та моніторингу небезпечних та шкідливих виробничих факторів, для ефективного функціонування яких є характерні етапи:

- розроблення нової концепції впровадження підсистеми моніторингу та контролю небезпечних факторів у кризовий період воєнного часу;
- розроблення нового плану мотивування персоналу в навчанні у сфері моніторингу та контролю небезпечних факторів у кризовий період воєнного часу;
- розроблення внутрішніх стандартів і правил підсистеми моніторингу та контролю небезпечних факторів у кризовий період воєнного часу.

Опанування та застосування оновленої системи моніторингу небезпечних виробничих факторів має проводитися в найкоротші терміни з виконанням таких необхідних умов:

- система контролю небезпечних факторів має проєктуватися за призначенням та умовами функціонування;

– удосконалення усіх елементів системи контролю небезпечних факторів має відбуватися своєчасно з урахуванням обставин і ситуацій воєнного стану;

– співпраця елементів організаційної ланки між собою та елементами системи має забезпечувати злагоджену та надійну роботу (Ткачук, 2013).

Практичні роботи з дисципліни курсу мають передбачати опрацювання тем та питань, огляд та застосування нових приладів і технологій контролю показників мікроклімату, концентрації шкідливих хімічних речовин, парів та газів, виробничого пилу, освітлення робочих приміщень, доз іонізуючих випромінювань, виробничого шуму та вібрації, ультра- та інфразвуку, магнітних та електромагнітних полів, електричного струму. Виконуючи завдання, студенти занурюються в області суміжних дисциплін для доповнення теми та формують такі компетентності, як інформаційна та комунікативна. Уся повна інформація з дисципліни розміщена на сайті університету у модульному середовищі. Підготовка до практичного заняття повинна бути завершена до початку наступної лекції. Під час обговорення певних тем викладач пропонує студентам самостійно проаналізувати методи та системи виявлення, оцінку ризиків небезпечних і шкідливих факторів, що використовуються в Україні та європейських країнах. Креативність та нестандартний підхід до розгляду тем дисципліни дає можливість студентів висловити своє бачення та почути думку інших про варіанти вирішення проблеми.

Запровадження військового стану з лютого 2022 р та намагання російської федерації знищити інфраструктуру України зумовили виникнення нових завдань, що пов'язані з безпекою систем електропостачання. Зважаючи на розбиті лінії електропередач, підстанції, окремі установки, населення та підприємці змушені користуватись різноманітними генераторами та ще й без певного рівня знань як в електротехніці, так і в екологічних питаннях.

Відповідно до нових завдань кризового періоду в робочій програмі із систем електрозахисту розширилася та поглибилася мета підготовки майбутніх спеціалістів з цивільної безпеки, що визначилася як розвиток здатності до розуміння електричних процесів, систем електропостачання, оцінювання та узагальнення усних та письмових текстів електробезпеки. До основних завдань з викладання систем електрозахисту додалися розвиток та удосконалення здобувачами спеціальних навичок упродовж усього періоду навчання, що відіграють вирішальну роль для постійного професійного зростання спеціаліста, а саме: знання засобів захисту, їх можливості у разі використання,

логіка, творчі підходи, критичне мислення, вміння працювати з технікою під час кризового періоду.

Підготовка спеціалістів для надання першої домедичної допомоги має передбачати відповідні практичні заняття, зокрема як: забрати потерпілого з місця пригоди, намагатись знайти безпечне місце; визначити наявність свідомості у потерпілого та дихання. Якщо дихання нормальне, перемістити постраждалого у стабільне положення; якщо постраждалий лежить на животі, перевернути його на спину, фіксуючи шийний відділ хребта. Провести огляд на наявність травм та переломів. Під час надання домедичної допомоги потерпілому з ознаками кровотечі варто одягнути гумові рукавички, якщо є можливість, аби вберегтись від інфекцій. Всі практичні заняття необхідно проводити з використанням підручних та спеціальних засобів.

Незаперечним є й те, що викладання дисципліни «Промислова екологія» потребує відповідної методологічної підготовки, яка має враховувати забруднення водойм, довкілля та використання води з водних середовищ, що не перевірені спеціальними лабораторіями. Якщо внаслідок військової діяльності руйнуються міста, також страждає довкілля. Можуть не працювати очищувальні станції, або внаслідок потрапляння снаряду в будинок формуються будівельні відходи впереміш з елементами військової техніки. Подібне сміття є дуже небезпечним, тому його не можна просто прибрати й викинути. Його небезпечно як транспортувати, так і зберігати на звалищі, тому для поводження із таким типом відходів у містах необхідно розробити окремий протокол.

Підтримувати упевненість здобувачів можна, формулюючи чіткі вимоги до навчання (цілі дисципліни, критерії оцінювання – для встановлення здобувачами позитивних очікувань та оцінки можливих результатів); створюючи додаткові можливості для успіху із конструктивним зворотним зв'язком; розвитком особистої відповідальності здобувача за процесом навчання та навчальними успіхами. Створити у здобувачів відчуття задоволення від навчання та власних досягнень можна через підтримку їхньої внутрішньої мотивації (стратегія передбачає постійну підтримку інтересу, актуалізацію матеріалів, створення можливостей для застосування набутих навичок та знань); зовнішньої мотивації (сертифікати, бонуси, невеликі винагороди, позитивний зворотний зв'язок); через застосування єдиних правил та стандартів для всіх, демонстрацію неупередженості та справедливості.

Висновки. Визначено основні проблеми у професійній підготовці майбутніх спеціалістів з цивільної безпеки, серед яких брак мотивації

до навчання. Запропоновано шляхи підвищення мотивації студентів до навчання через застосування практичних занять, спрямованих на реалізацію знань під час кризового стану.

Проведено аналіз змісту нормативно-правових документів, що регламентують функціонування єдиної державної системи цивільного захисту та ухвалені дії в умовах воєнного стану.

Методологічні підходи до підготовки фахівців визначені за допомогою смартметодик і їх використання пропонується для подальшого застосування. Дисципліни блоку професійної підготовки спеціалістів цивільного захисту є практико-орієнтованими, неінертними та потребують проявів самостійності, креативності майбутніх фахівців, збільшення кількості актуальних, проблемних завдань та ситуацій на заняттях. З огляду на це найбільш ефективними в освітньому процесі є відтворення реальних ситуацій, технології проєктної діяльності, ситуативні методи контекстного навчання, коли студент має надати самостійне рішення поставленого перед ним багатогранного професійно-орієнтованого завдання. Викладання дисциплін супроводжується оновленням матеріалу внаслідок формування сучасних напрямів, іншомовної комунікації та умовами кризового воєнного стану, оновленими методами викладання через введення дистанційної форми навчання внаслідок пандемії COVID-19 та початку воєнних дій з 24 лютого 2022 року.

Все викладене сприяє оволодінню студентами компетентностей, необхідних для реалізації їх як спеціалістів із цивільної безпеки.

Список використаних джерел

Бойко, О. В. (2022). Державне управління у сфері цивільного захисту: подальше вдосконалення законодавства в умовах дії воєнного стану. *Науковий вісник: Державне управління*, 2(12), 195–217. doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2(12)-195-217.

Козяр, М. М., Литвин, А. В. (2017). Особливості підготовки фахівців цивільного захисту до діяльності в надзвичайних ситуаціях. *Вісник ЛДУ БЖД*: збірник наукових праць, 15, 119–208.

Нестер, А. А., Романішина, О. В., Мітюк, Л. О. (2021). Навчання предметів «Системи контролю небезпечних та шкідливих виробничих факторів» із «Правовими основами цивільної безпеки» в закладах будівельного та цивільної безпеки профілю (для спеціальностей будівництва та цивільної безпеки). *Український журнал будівництва та архітектури*, 4 (004), 78–84. doi:10.30838/J.BPSACEA.2312.310821.78.792.

Нестер, А. А., Романішина, О. В., Мітюк, Л. О., Нікітін, О. О. (2022). Навчання дисциплін спеціальності «Цивільна безпека» в закладах вищої освіти. *Український журнал будівництва та архітектури*, 3 (009), 68–74. doi: 10.30838/J.BPSACEA.2312.050722.68.866.

Повстин, О. В. (2008). Практика підготовки фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності у Вищих навчальних закладах України. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, 60, 73–78.

Ткачук, К. Н., Калінчик, В. В. (2013). Моніторинг небезпечних факторів виробничої системи. *Енергетика: економіка, технології, екологія*, 2, 66–70.

Шароватова, О. П., Морозов, А. І. (2021). Сучасні особливості професійної підготовки майбутніх фахівців з цивільної безпеки й охорони праці. *Перспективні технології для забезпечення безпеки життєдіяльності та довголіття людини*: мат. III Всеукр. наук.-практ. конф. Одеса.

Шестопалова, С. Автентичні тексти як засіб мотивації державних службовців вивчати іноземну мову (англійську) за професійним спрямуванням (2022). *Цивільна безпека: Державне управління та кризовий менеджмент*, 1, 120–137. doi:10.33269/sbcs.2022.1.120–136.

References

Boiko, O. V. (2022). Derzhavne upravlinnya u sferi tsyvilnogo zakhystu: podalshe vdoskonalennya zakonodavstva v umovakh voennogo stanu. [State administration in the field of civil protection: further improvement of legislation in the conditions of martial law]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia*, 2(12), 195–217. [in Ukrainian].

Kozyar, M. M., Lytvyn, A. V. (2017). Osoblyvosti pidgotovky fakhivtsiv tsyvilnogo zakhystu do diyalnosti v nadzvychaynykh sytuatsiyakh. [The specifics of civil protection professionals' trainings to work in emergency situations]. *Visnyk LDU BZhd: zbirnyk naukovykh prats*, 15, 199–208. [in Ukrainian].

Nester, A. A., Romanishyna, O. V., Mitiuk, O. (2021). Navchannya predmetiv «Systemy kontrolyu nebezpechnykh ta shkidlyvykh vyrobnychykh faktoriv» iz «Pravopvymy osnovamy tsyvilnoi bezpeky» v zakladakh budivelnogo ta tsyvilnoi bezpeky profilyu [Education of subjects «systems of control of dangerous and harmful production factors» with legal aspects of civil security in safety]. *Ukrainskyi zhurnal budivnytstva ta arkhitektury*, 4 (004), 78–84. [in Ukrainian].

Nester, A. A., Romanishyna, O. V., Mitiuk, L. O., Nikitin, O. O. (2022). Navchannya dystsyplin spetsialnosti «Tsyvilna bezpeka» v zakladakh vyschoi osvity. [Training in the disciplines of the «Civil Security» specialty in institutions of higher education]. *Ukrainskyi zhurnal budivnytstva ta arkhitektury*, 3 (009), 68–74. [in Ukrainian].

Povstyn, O. V. (2018). Praktyka pidgotovky fakhivtsiv u galuzi bezpeky ludyny do upravlinskoi diyalnosti u Vyschukh navchalnykh zakladakh Ukrainy [The practice of training specialists in the field of human security for managerial activities in higher educational institutions of Ukraine]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova*, 60, 73–78. [in Ukrainian].

Tkachuk, K. N., Kalinchuk, V. V. (2013). Monitoring nebezpechnykh faktoriv vyrobnychoi systemy. [Monitoring of dangerous factors of the production system]. *Enerhetyka: ekonomika, tekhnolohii, ekolohiia*, 2, 66–70. [in Ukrainian].

Sharovatova, O. P., Morozov, A. I. Suchasni osoblyvosti profesiinoi pidgotovky maibutnykh fakhivtsiv z tsyvilnoi bezpeky y okhorony pratsi [Modern features of professional training of future specialists in civil safety and labor protection]. *Perspektyvni tekhnolohii dlia zabezpechennia bezpeky zhyttiediialnosti ta dovolittia liudyny*: mat. III Vseukr. nauk.-prakt. konf [Promising technologies to ensure the safety of life and human longevity: mat. III All-Ukrainian science and practice conf]. Odessa [in Ukrainian].

Shestopalova, S. (2022). Avtentychni teksty yak zasib motyvatsii derzhavnykh sluzhbovtziv vyvchaty inozemnu movu (angliysku) za profesiynym spryamuvannyam. [Authentic texts as a means of motivating civil servants to learn a foreign language (English) in a professional direction]. *Tsyvilna bezpeka: Derzhavne upravlinnia ta kryzovyi menedzhment*, 1, 120–137. [in Ukrainian].

PROBLEM ISSUES OF THE TRAINING OF CIVIL SECURITY SPECIALISTS IN THE CRISIS PERIOD

Nester Anatolii, Romanishyna Olga

Abstract. Formulation of the problem. The article is aimed at identifying modern problematic issues in the education of students majoring in «Civil Security» in the conditions of the crisis period of martial law. The purpose of the article is to consider individual subjects of general and professionally oriented training and establish the necessary changes and additions to the material, its presentation and teaching in connection with martial law. The specificity of the specialty consists in the training of future specialists who are able to organize and ensure the implementation of civil protection measures against various emergency situations in peacetime and wartime. The training of future civil security specialists in modern conditions, which are changing in connection with the Russian aggression against Ukraine in the form of war, presents new challenges to higher education, including universities that train specialists in the field of civil security. The article is written in a classic style in accordance with the requirements of the Ministry of Education and Science of Ukraine for scientific articles. The specialty «Civil security» is one of the most promising specialties today. Today constantly presents us with challenges related to life safety, working conditions, and emergency situations. These include natural disasters, man-made disasters, accidents, and emergency situations of a military nature. Therefore, the training of civil safety specialists in the crisis period requires a revision of the materials and methods of teaching general and specialized disciplines and is focused on the training of specialists who could effectively implement the policy of civil and industrial safety, labor protection and cooperate with state management and supervision bodies in accordance with the requirements of legislative, regulatory acts and international standards. The purpose of training civil security specialists in the crisis period is the implementation of state functions aimed at protecting the population, territories, natural environment and property from emergency situations by preventing such situations, eliminating their consequences and providing assistance to victims in peacetime and in a special period. Civil security specialists should receive relevant, meaningful and timely theoretical knowledge and practical skills during their studies at higher education institutions in order to obtain the general and professional competencies necessary for performing professional activities. During the training of civil safety and occupational health specialists, methodological approaches to training are used, defined with the help of SMART-methods, which allow you to deepen your training and accelerate your entry into the circle of professional duties. This will ensure the quality of various emergency rescue, search and other urgent work to preserve the life and health of people who are in a dangerous area.

Keywords: civil safety, labor protection, production, competences, training results, crisis period, SMART-method.